

УДК 343.14

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.4.50>

ДОПУСТИМІСТЬ ЯК ВЛАСТИВІСТЬ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ¹

Лук'янчиков Є.Д.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри інформаційного,
господарського та адміністративного права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID: 0000-0001-5763-6972

Лук'янчиков Б.Є.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційного,
господарського та адміністративного
права Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID: 0000-0002-4761-5980

Лук'янчиков Є.Д., Лук'янчиков Б.Є. Допустимість як властивість доказів у кримінальному провадженні.

У статті зазначається, що кримінальне правопорушення як об'єктивне явище відбувається в природному середовищі і його обставини в обов'язковому порядку відбиваються у вигляді слідів (відображень) на об'єктах матеріального світу або в пам'яті людей, які сприймали його цілком або окремі елементи (підготовка, безпосередньо вчинення, приховування тощо). Завдання слідчого відшукати такі сліди дозволеними законом способами, ретельно їх дослідити, отримати з них інформацію і забезпечити збереження таких джерел інформації в умовах, які виключають можливість стороннього втручання з метою знищення, пошкодження або внесення будь-яких змін. На цій підставі зроблено висновок, що злочин не породжує доказів в готовому вигляді.

Зазначається, що докази у кримінальному провадженні є суб'єктивною категорією – результатом цілеспрямованої діяльності уповноважених на те державних органів та посадових осіб, яка відбувається у визначеній формі, відхилення від якої може потягти за собою визнання зібраних відомостей недопустимими як докази у кримінальному провадженні.

На нормативному рівні передбачено, що для визнання фактичних даних доказами вони повинні володіти такими властивостями як належність (ст. 85 КПК) та допустимість (ст. 86 КПК), а в теорії кримінального процесу до них додають достовірність, а для їх сукупності – достатність.

Наведено посилання на науковців, які присвятили свої дослідження проблемам доказів та доказування в цілому або за окремими напрямками кримінальної процесуальної діяльності пов'язаної з розслідуванням окремих видів злочинів, доказування щодо окремих категорій осіб або в особливих умовах.

Мета статті полягає в аналізі поняття доказів та властивостей, якими мають володіти фактичні дані, щоб їх можна було використовувати для ухвалення проміжних і підсумкових процесуальних рішень у кримінальному провадженні.

Уточнюються думки окремих науковців щодо можливості сприйняття суб'єктом доказування окремих обставин факту злочину. У таких випадках йдеться про сприйняття слідів (відображень)

¹ Статтю підготовлено на виконання проєкту «Право та економіка: взаємозв'язок в умовах цифровізації та європеїзації» (реєстр. номер 0123U100816)

протиправної діяльності в матеріальній обстановці, що є традиційним процесом пізнання і відтворення слідчим події кримінального правопорушення.

Автори приєднуються до думки науковців про те, що для визнання фактичних даних доказами у кримінальному провадженні вони повинні володіти такими внутрішніми властивостями як належність та допустимість, а тому словосполучення «недопустимі докази» не повною мірою відповідає дійсності. Недопустимими як докази можуть бути отримані відомості, фактичні дані, інформація.

У висновках зазначається, що правом визнавати фактичні дані доказами у провадженні наділена особа, яка приймає відповідне процесуальне рішення на підставі всебічної, повної та об'єктивної їх перевірки та особистого переконання.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, проступок, злочин, розслідування, фактичні дані, інформація, докази, доказування, процесуальна діяльність, слідчі дії.

Lukyanchikov E.D., Lukyanchikov B.Y. Admissibility as a property of evidence in criminal proceedings.

The article states that a criminal offense, as an objective phenomenon, occurs in the natural environment and its circumstances are necessarily reflected in the form of traces (reflections) on objects of the material world or in the memory of people who perceived it as a whole or individual elements (preparation, direct commission, concealment, etc.).

The investigator's task is to find such traces by means permitted by law, to examine them thoroughly, to obtain information from them, and to ensure the preservation of such sources of information in conditions that exclude the possibility of third-party interference with the aim of destroying, damaging, or making any changes. On this basis, it is concluded that a crime does not generate evidence in a ready-made form.

It is noted that evidence in criminal proceedings is a subjective category – the result of purposeful activity of authorized state bodies and officials, which takes place in a certain form, deviation from which may entail recognition of the collected information as inadmissible as evidence in criminal proceedings.

At the regulatory level, it is stipulated that in order for factual data to be recognized as evidence, they must possess such properties as belonging (Article 85 of the CPC) and admissibility (Article 86 of the CPC), and in the theory of criminal procedure, reliability is added to them, and for their totality, sufficiency.

References are provided to scientists who have devoted their research to the problems of evidence and substantiation in general or in specific areas of criminal procedural activity related to the investigation of certain types of crimes, substantiation in relation to certain categories of persons or in special conditions.

The purpose of the article is to analyze the concept of evidence and the properties that factual data must possess in order to be used to make interim and final procedural decisions in criminal proceedings.

The opinions of some scholars regarding the possibility of the subject's perception of proof of certain circumstances of the fact of a crime are clarified. In such cases, it is about the perception of traces (reflections) of illegal activity in the material environment, which is a traditional process of cognition and reproduction by the investigator of the event of a criminal offense.

The authors agree with the opinion of scientists that in order to recognize factual data as evidence in criminal proceedings, they must have such internal properties as relevance and admissibility, and therefore the phrase «inadmissible evidence» does not fully correspond to reality. Obtained information, factual data, information may be inadmissible as evidence.

The conclusions state that the right to recognize factual data as evidence in proceedings is vested in the person who makes the appropriate procedural decision based on a comprehensive, complete and objective examination of them and personal conviction.

Key words: criminal offense, misdemeanor, crime, investigation, factual data, information, evidence, substantiation, procedural activity, investigative actions.

Постановка проблеми. Кримінальне провадження – складний інформаційно-пізнавальний процес уповноважених державних органів, здійснюється у визначеній законом кримінальній процесуальній формі. Для слідчого, прокурора, суду злочин завжди є подією минулого. З'ясування його обставин, необхідних для правильного ухвалення процесуальних рішень здійснюється процесуальними засобами. Процесуальне рішення має ґрунтуватися на відповідній сукупності

доказів. Сам злочин залишає в матеріальному середовищі відповідні відображення, які в криміналістиці набули назву сліди. Завдання слідчого відшукати такі сліди дозволеними законом способами, ретельно їх дослідити, отримати з них інформацію і забезпечити збереження таких джерел інформації в умовах, які виключають можливість стороннього втручання з метою знищення, пошкодження або внесення будь-яких змін. Це дає підстави для висновку, що злочин не породжує доказів в готовому вигляді. Докази у кримінальному провадженні є результатом діяльності з їх формування, яка, як слушно зазначає М.Є. Шуило, є не простим відображенням об'єктивної реальності, а осмисленим конструюванням моделі такої реальності. Вона є результатом використання суб'єктами доказування когнітивних структур (схем, стереотипів, ідеологій при сприйнятті, переопрацюванні відомостей) [1, с. 99-100].

Докази у кримінальному провадженні є результатом цілеспрямованої діяльності уповноважених на те державних органів та посадових осіб, яка відбувається у визначеній формі, відхилення від якої може потягти за собою визнання зібраних відомостей недопустимими як докази у кримінальному провадженні. Визнання фактичних даних доказами і ухвалення на їх основі процесуальних рішень, слушно зазначає М.А. Погорецький є суб'єктивною категорією [2, с. 482]. Для визнання фактичних даних доказами вони повинні володіти певними властивостями: належності (ст. 85 КПК) та допустимості (ст. 86 КПК), а в теорії кримінального процесу до них додають достовірності, а для їх сукупності – достатності. Зважаючи на дискусійність підходів науковців до визначення та характеристики такої властивості доказів як допустимість та важливість вирішення цього питання не тільки для теорії але й практики, це спонукало нас до його поглибленого дослідження та формування особистих висновків.

Стан опрацювання проблематики. Інститут доказів та доказового права на всіх етапах розвитку привертає увагу науковців. Ґрунтовні роботи з теорії доказів (2006 р.) та наукових засад кримінально-процесуального доказування (2011 р.) належать Є.Г. Коваленку. Теорії та практиці кримінального процесуального доказування присвячена докторська дисертація і монографія С.М. Стахівського (2005 р.) та А.В. Заклюки (2016 р.). Дослідженню допустимості як критерію оцінки фактичних даних у кримінальному провадженні присвячена робота В.А. Смирнова (2021 р.). Проблемам визнання доказів недопустимими присвячена дисертація І.М. Кичко (2025 р.). Значна увага проблемам доказів та доказуванню у кримінальному провадженні приділена М.Є. Шуилою, Д.Б. Сергєєвою, М.А. Погорецьким, В.М. Тертишником та іншими науковцями в низці наукових статей. Незважаючи на це окремі питання щодо формування доказів залишаються не вирішеними остаточно і потребують подальших досліджень та формулювання певних пропозицій.

Метою статті є аналіз поняття доказів та властивостей, якими мають володіти фактичні дані, щоб їх можна було використовувати для ухвалення проміжних і підсумкових процесуальних рішень у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Розслідування кримінальних правопорушень можна розглядати як складний інформаційно-пізнавальний процес, який відбувається у визначеній законом кримінальний процесуальній формі. Для слідчого кримінальне правопорушення завжди є подією минулого. Навіть у тих випадках, коли слідчий був очевидцем правопорушення, він не може здійснювати його розслідування і підлягає відводу (п. 2 ч. 1 ст. 77 КПК).

Слідчий або суддя, слушно зазначають деякі автори, не можуть здійснювати кримінальне провадження, якщо вони безпосередньо спостерігали за вчиненням правопорушення або іншими фактами, що пов'язані з його вчиненням. Проте це не виключає, продовжують вони, що в деяких випадках суб'єкт доказування може безпосередньо сприймати факти (наприклад, зламаний замок на дверях, через які правопорушники потрапили до житла, або спотворене обличчя потерпілого тощо) [3, с. 181].

Наведена думка потребує деякого уточнення. Коли законодавець виключає можливість участі слідчого у розслідуванні правопорушення, очевидцем якого він був, фактом слід розглядати саме подію цього правопорушення. Відповідно до тлумачного словника факт – те, що сталося, відбулося насправді [4, с. 1314]. Будь-яке правопорушення залишає свої відображення в оточуючому середовищі у вигляді слідів. Саме ці сліди і є фізичними носіями інформації про об'єкт, який їх залишив. На підставі такої інформації здійснюється встановлення обставин, що складають предмет доказування.

Кожне кримінальне правопорушення, як і будь-яка інша подія, залишає свої відображення в оточуючому природному середовищі. В криміналістиці такі відображення набули назву – сліди і

їх поділяють на сліди в широкому та вузькому розумінні. Перед слідчим постає завдання відшукати такі сліди, належним чином їх дослідити, зафіксувати у встановленому процесуальному документі, у тому числі з використанням сучасних технічних можливостей, вилучити та забезпечити їх зберігання в умовах, що унеможливають їх знищення, пошкодження або видозмінювання. Це дозволяє зробити висновок, що слідчий виявляє, досліджує, фіксує та вилучає сліди кримінального правопорушення в натуральному вигляді або їх копії, а не докази. В.К. Лисиченко неодноразово наголошував, що збирати можна лише те, що існує в реальності – сліди (відображення) будь якої події або явища. Кримінально-процесуальні докази, що є основою прийняття процесуальних рішень мають бути сформовані (зібрані й досліджені) сторонами провадження та представлені на оцінку судові в певній передбаченій законом кримінальній процесуальній формі, зазначає А.В. Коваленко[5, с. 85].

Судове рішення у кримінальному процесі, слушно зазначає Д.Б. Сергєєва, може вважатися законним та обґрунтованим лише в разі його ухвалення компетентним судом згідно з нормами матеріального права з дотриманням вимог, встановлених Кримінальним процесуальним кодексом України на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені кримінальними процесуальними доказами. Проте, пише далі, не всі отримані докази можуть використовуватися у кримінальному судочинстві, у тому числі й для обґрунтування вироку, а лише ті, що мають такі внутрішні властивості, як належність, допустимість та достовірність [6, с. 80].

У даному твердженні вбачаються певні суперечності. Якщо рішення ухвалювалося на основі даних, які не володіли такими внутрішніми властивостями як «належність, допустимість та достовірність» їх не можна називати і вважати доказами. Використання таких відомостей як доказів для ухвалення певних процесуальних рішень може бути результатом неправильної помилкової оцінки внутрішніх властивостей відповідних фактичних даних або штучне створення або підроблення доказів (п. 1 ч. 2 ст. 459 КПК). У будь якому випадку ці фактичні дані на момент ухвалення відповідного процесуального рішення не володіли внутрішніми властивостями, які мають бути в наявності для визнання їх доказами.

Якщо фактичні дані та їх процесуальні джерела не мають властивості допустимості, слушно зазначає Д.Б. Сергєєва, то в своїй єдності вони не можуть утворювати доказ у кримінальному провадженні, а це означає, що недопустимих доказів у кримінальному процесі не існує [6, с. 82]. Недопустимими як докази можуть бути відомості (фактичні дані, інформація), предмети або документи (носії певної інформації).

В процесі досудового розслідування слідчий, прокурор, слідчий суддя ухвалюють ряд процесуальних рішень. Логічно зробити висновок, що такі процесуальні рішення мають ухвалюватися на підставі певної сукупності доказів. В одних випадках цієї сукупності має бути достатньо для припущення про те, що зняття кримінального правопорушення або майно, здобуте в результаті його вчинення, ... знаходяться у певному приміщенні або місці чи в якій-небудь особи або імовірного судження про вчинення кримінального правопорушення певною особою. Слід звернути увагу на те, що таке припущення має ґрунтуватися саме на доказах (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК). В інших випадках рішення ухвалюється, коли сторона обвинувачення впевнена, що проведенням досудовим розслідуванням встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, процес доказування завершений, повно та всебічно встановлені та досліджені обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [3, с. 389, 390, 457].

Дискусійний характер щодо підстав для ухвалення процесуальних рішень певною мірою обумовлюється побудовою окремих процесуальних норм. Так, в статтях, що регулюють порядок застосування заходів забезпечення кримінального провадження йдеться не про докази, якими ці рішення обґрунтовуються, а про: копії матеріалів або матеріали (ст.ст. 141, 151, 156, 172 та ін.). В інших нормах зазначається, що процесуальне рішення може ухвалюватися за наявності відповідних доказів (ст.ст. 152, 171, 194, 196 КПК та ін.). Так, до клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом додаються «копії матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання» (ч. 2 ст. 150 КПК). Під час розгляду такого клопотання слідчий суддя має право заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали (ч. 4 ст. 151 КПК). Проте при ухваленні рішення слідчий суддя зобов'язаний враховувати «достатність доказів, які вказують на вчинення особою кримінального правопорушення» (п. 2 ч. 2 ст. 152 КПК). Яким чином будь-які матеріали, що надані прокурором і слідчим слідчому судді перетворюються в докази пояснити складно оскільки законодавець про це не згадує. Скоріше за все це є недоліком форму-

лювання окремих норм КПК, а тому потребує внесення відповідних змін. Або слідчий і прокурор дійсно подають слідчому судді предмети, документи, відомості, а після їх перевірки та оцінки слідчий суддя визнає їх доказами і на цій основі ухвалює процесуальне рішення, або слідчий і прокурор звертаються до слідчого судді з доказами.

Слід також звернути увагу на те, що під час досудового провадження слідчий і прокурор ухвалюють низку процесуальних рішень основою яких має бути достатня сукупність доказів для формування імовірного припущення або вірогідного висновку (повідомлення про підозру, закриття кримінального провадження). Тобто правом визнавати ті чи інші фактичні дані доказами наділена особа, яка приймає відповідне процесуальне рішення на підставі всебічної, повної та об'єктивної їх перевірки та особистого переконання. Під час подальшого провадження ці процесуальні рішення і докази, на підставі яких вони ухвалювалися будуть перевірятися слідчим суддею або судом. Якщо оцінка цих відомостей слідчим і прокурором була здійснена правильно вони будуть залишатися доказами до ухвалення остаточного рішення у провадженні. У разі виявлення певних недоліків, такі відомості будуть визнані недопустимими як докази у кримінальному провадженні.

Наявність дискусій серед науковців щодо поняття та джерел доказів, моменту, з якого отримані фактичні дані про обставини правопорушення набувають значення доказів певною мірою пояснюється недостатньою чіткістю його визначення на нормативному рівні. Так, у КПК 1960 року докази визначали як «всякі фактичні дані», а потім вказувалося для вирішення яких завдань у кримінальному провадженні їх використовують уповноважені державні органи (ст. 65 КПК). Звичайно, не всякі фактичні дані слідчий, прокурор та суд могли використовувати для вирішення завдань кримінального провадження як докази. Саме тому розробники чинного КПК здійснили спробу уточнити визначення поняття докази. По-перше, з визначення вилучено слово «всякі», що є абсолютно справедливо оскільки для того, щоб визнаватися доказами у кримінальному провадженні відомості мають відповідати певним вимогам, тобто не «всякі», а по-друге, зазначається, що ці «дані отримані у передбаченому цим Кодексом порядку» (ст. 84 КПК 2012 року). Наголос на процесуальну форму отримання фактичних даних (інформації, відомостей) є принципово важливим, оскільки вона є однією із кримінальних процесуальних гарантій, система яких забезпечує ефективне здійснення кримінального провадження, виконання його завдань [7, с. 37].

Протягом тривалого часу у теорії кримінального процесу сформувалося три підходи до визначення поняття доказів. Один із них полягав у тому, що доказом вважали факт реальної дійсності. За другим під доказами розуміли тільки фактичні дані і не відносили до їх структури процесуальні джерела, в яких вони відображені [8, с. 50; 9, с. 16]. В процесі тривалих дискусій більшість науковців дійшли висновку, що при визначенні поняття доказів необхідно виходити з єдності фактичних даних та їх процесуальних джерел [3, с. 180].

Коло доказів, слушно зазначають В.В. Назаров та Г.М. Омеляненко, законом не обмежене, ними можуть бути найрізноманітніші за своїм характером фактичні дані. Однак ці дані набувають значення доказів при дотриманні двох умов: по-перше, вони повинні належати до справи, мати значення для неї в силу того, що встановлюють або спростовують обставини, які підлягають доказуванню з метою вирішення справи; по-друге, фактичні дані повинні виявлятися і закріплюватися лише в порядку передбаченому кримінально-процесуальним законом [10, с. 195].

З наведеного можна зробити висновок, що фактичні дані (відомості, інформація) можуть міститися в різноманітних фізичних джерелах у вигляді відображень (слідів) правопорушення але вони мають бути отримані у передбаченому законом порядку і закріплені у визначеному процесуальному джерелі (показання, речові докази, документи, висновки експертів ч. 2 ст. 84 КПК).

З прийняттям чинного КПК України вперше на нормативному рівні визначено критерії (властивості) належності та допустимості, яким мають відповідати фактичні дані для визнання їх доказами у кримінальному провадженні (ст.ст. 85, 86 КПК). В теорії кримінального процесу, зазвичай, розширюють перелік внутрішніх властивостей фактичних даних, для визнання їх доказами і додають достовірність та достатність [11, с. 276; 12, с. 165]. Їх дослідженню присвячені як окремі наукові статті [13; 14], так і монографічні дослідження [15]. Проте увага науковців до цих питань не зменшується, оскільки вони мають як науковий, так і практичний характер, а пропозиції дослідників можуть сприяти подальшому удосконаленню процесуального законодавства у регулюванні процесу формування доказів. Саме тому вважаємо за можливе зупинитися на розгляді такої властивості фактичних даних (відомостей, інформації) як їх допустимість як доказів у кримінально-процесуальному доказуванні.

Визнання фактичних даних доказами у кримінальному-провадженні здійснюється з дотриманням таких правил (умов, критеріїв): 1) належний суб'єкт отримання таких відомостей. Відповідно до ч. 1 ст. 93 КПК такими суб'єктами визначено сторони кримінального провадження, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якого здійснюється провадження. Саме тому слушно зазначає М.Є. Шумило, вимоги належності та допустимості доказів закон пов'язує з процесуальним статусом осіб, від яких виходять докази, а тому протокол, складений за результатами оперативно-розшукової діяльності, є «лише способом фіксації фактичних даних», а тому «може бути використаний як підстава для проведення відповідних слідчих дій з метою отримання доказів» [16, с. 188]; 2) належне процесуальне джерело, в якому відображено відповідні відомості: показання, речові докази, документи, висновки експертів (ч. 2 ст. 84 КПК); 3) отримання фактичних даних лише у порядку передбаченому КПК України (ст. 93). Увага має бути зосереджена на дотримання кримінальної процесуальної форми як однієї із процесуальних гарантій; 4) дотримання прав та свобод людини в процесі діяльності з отримання фактичних даних про обставини кримінального правопорушення.

Зважаючи на важливість такої властивості як допустимість фактичних даних для визнання їх доказами, Конституційний Суд України у своєму рішенні зазначив, що перевірка таких відомостей на допустимість як доказів є найважливішою гарантією забезпечення прав і свобод людини і громадянина в кримінальному процесі та ухвалення законного і справедливого рішення у справі [17].

Допустимість доказу, відповідно до нормативних приписів ч. 1 ст. 86 КПК, визначається відповідністю порядку їх отримання положенням КПК [11, с. 277]. Аналіз змісту даної норми дозволяє дійти висновку, що законодавець сформулював узагальнюючу умову допустимості фактичних даних як доказів у кримінальному провадженні – отримання їх у порядку встановленому КПК. У той же час в науковій літературі можна зустріти пропозиції науковців щодо розширення умов допустимості та відносять до них значущість, цілеспрямованість, науковість і моральність [18, с. 23], які не набули підтримки та піддані обґрунтованій критиці.

У той же час слушною вважається думка М.А. Погорецького, що «сукупність вимог, що ставляться законом до процесу отримання доказів, становить інститут процесуальної допустимості, який полягає в тому, що належні до справи фактичні дані повинні бути одержані із встановленого законом джерела, уповноваженим на це суб'єктом кримінального процесу ... і закріплені у спосіб, вказаний у кримінально-процесуальному законі [2, с. 488].

Висновки. На підставі викладеного вважаємо за доцільне сформулювати на нормативному рівні правило визнання фактичних даних (відомостей, інформації) допустимими як докази у провадженні, якщо вони отримані у визначеній процесуальній формі.

Правом визнавати фактичні дані доказами у провадженні наділена особа, яка приймає відповідне процесуальне рішення на підставі всебічної, повної та об'єктивної їх перевірки та особистого переконання. Процесуальні рішення і докази, на підставі яких вони ухвалювалися у подальшому будуть перевірятися слідчим суддею або судом. У разі правильної їх оцінки вони будуть залишатися доказами до ухвалення остаточного рішення у провадженні, а у разі виявлення певних недоліків, визнаватися недопустимими як докази у кримінальному провадженні.

Сформульовану законодавцем вимогу допустимості фактичних даних як доказів у кримінальному провадженні слід розглядати як узагальнюючу вимогу, сутність якої полягає в отриманні фактичних даних у порядку встановленому КПК і не потребує розширення умов допустимості та віднесення до них: значущості, цілеспрямованості, науковості, моральності тощо, які є її складовими.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шумило М.Є. Поняття доказів у кримінальному процесі: пролегомени до розуміння «невловного»... феномену доказового права. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 95–104.
2. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Х.: Арсіс ЛТД, 2007. 576 с.
3. Кримінальний процес: підручник / За ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. Харків: Право, 2013. 824 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.

5. Коваленко А.В. Криміналістичне вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні: монографія. Київ: Алерта, 2024. 558 с.
6. Сергєєва Д.Б. Допустимість доказів в теорії та КПК 2012 року. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 80–87.
7. Кримінальний процес: підручник / За заг. ред. В.В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного. К.: «Центр учбової літератури», 2013. 544 с.
8. Теорія доказів: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / Антонов К.В., Сачко О.В., Тертишник В.М., Уваров В.Г. Київ: Алерта, 2015. 294 с.
9. Михеєнко М.М. Доказывание в советском уголовном процессе. К., 1984. 134 с.
10. Назаров В.В., Омеляненко Г.М. Кримінальний процес України: Навчальний посібник. Вид. 2-е, доп. і переробл. К.: Атіка, 2007. 584 с.
11. Кримінальний процес: підручник / Р.І. Благута, Ю.В. Гуцуляк, О.М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А.Я. Хитри, Р.М. Шехавцова, В.В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч. 1. 532 с.
12. Кримінальний процес: підручник / [Л.Д. Удалова, В.В. Рожнова, Д.П. Письменний та ін.]; за заг. ред. Д.П. Письменного, Л.Д. Удалової, М.А. Погорецького, С.С. Чернявського. Київ.: «Центр учбової літератури», 2022. 780 с.
13. Капліна О.В. Проблеми допустимості доказів у кримінальному процесі. *Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез міжнародної наукової конференції «Десяті осінні юридичні читання»* (м. Хмельницький, 18–19 листопада 2011 року) Частина четверта. Хмельницький, 2011. С. 51–53.
14. Малярова В.О. Окремі питання щодо поняття, властивостей і значення доказів у кримінальному провадженні. *Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики*. Харків, 2018. С. 115–117.
15. Зінченко В.М., Ковальчук С.О. Достатність доказів у кримінальному провадженні: монографія. Івано-Франківськ: Супрун В. П., 2022. 272 с.
16. Шумило М.Є. Наукові засади використання оперативно-розшукових матеріалів у доказуванні в кримінальних справах. *Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи*: Матеріали наук.-практ. конф, 18-19 квітня 2002 р., м. Харків. Київ; Харків, 2002. С. 188–193.
17. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України від 20 жовтня 2011 року № 12-рп/2011: [Електронний ресурс]. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11/paran54#n54>.
18. Сибільова Н.В. Допустимість доказів у радянському кримінальному процесі. К.: НМК ВО, 1991. 64 с.